

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDAKİ EL SANATLARI ÜRÜNLERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Birnaz ER¹
Sezin KARA²

¹Dr.Öğr.üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Güzel Sanatlar Myo, El Sanatları Bölümü, birnaz.er(at)dpu.edu.tr

²Öğr.Gör, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Güzel Sanatlar Myo, El Sanatları Bölümü, Sezin.kara(at)dpu.edu.tr

Er, Birnaz ve Sezin Kara. “Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamındaki El Sanatları Ürünlerinde Sürdürülebilirlik”.
ulakbilge, 42 (2019 Kasım): s. 755-763. doi: 10.7816/ulakbilge-07-42-01

Öz

Kültürel miras kapsamındaki el sanatları, tarihi, kültürel, kırsal, kentsel ve sosyal değerlerle bütünleşmiş, zengin Anadolu kültürünün öğeleridir. El sanatlarının, değişen dünyanın gelişen zorluk ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek, çağın gerisinde kalmayacak şekilde kendisini yenilemesi, sürdürülebilirliğini sağlaması gerekmektedir. Bu anlamda sanatçılara, zanaatkârlara, sanatla ilgili olabilecek sivil toplum kuruluşlarına, yerel yönetimlere ve kültür bakanlığına belirli sorumluluklar düşmektedir. Her kurum veya kuruluş kendi alanı ve sorumluluğuyla ilgili gereklerin farkına varmak, el sanatlarını geleneksel özelliğini bozmadan, geçmişinden referans alarak, çağın olanaklarından faydalanarak tanıtmak durumundadır. Bu kapsamda Türkiye’nin de üyesi olduğu uluslararası bir kuruluş olan UNESCO el sanatlarını somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirerek (dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, bakırcılık, halk mimarisi, vb.) belirli başlıklar altında toplamıştır. UNESCO sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında kültürü merkeze alarak, kültürün yerel kalkınmada ekonomik gelişim ve yoksulluğun azaltılması için gelecek kuşaklara aktarılması ve değerinin bilinmesi, yenilikçi ve sürdürülebilir iş birliği modelleri geliştirmek, toplumsal birlikteliği sağlamak gibi önemli konularda kültürden faydalanılması gerektiğine değinmektedir. Bu çalışmada UNESCO’nun kültürü merkeze alan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı temel alınarak somut olmayan kültürel miras kapsamındaki el sanatlarının önemine değinilmiştir. Bu kapsamda el sanatlarının sürdürülebilir olması ile ilgili olarak gerekli kaynak taramaları yapılmış, el sanatlarının sürdürülebilir kalkınmadaki yeri ve önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: UNESCO, El sanatları, Kültür, Sürdürülebilirlik, Yerel Kalkınma

Makale Bilgisi
Geliş: 27 Haziran 2019

Düzeltilme: 25 Temmuz 2019

Kabul: 28 Ağustos 2019

Giriş

Türk kültürünün zengin geçmişinin bir kanıtı olan ve somut olmayan kültürel miras kapsamında tanımlanan el sanatı ürünleri, ait olduğu dönemin yaşam biçimini, gelenek göreneklerini, inanış biçimlerini, sosyal ve beşeri olanaklarını ve toplumun yaratım gücünü temsil eden önemli kültürel miras belgeleri niteliğindedirler.

El sanatları ürünleri, toplulukların var olma sürecinde temel yaşam gereksinimlerini sağlama ihtiyacı kapsamında ortaya çıkmıştır. Süreç içerisinde güvenli yaşam alanları yaratma gereği sonucunda korunma, dini inanç gibi temel ve ruhsal nitelikleri de karşılamak için ortaya çıkmış ve toplumun ilerlemesi düzeyinde gelişme göstererek, yaşam kalitesini artırmak adına bir çeşitliliğe bürünmüştür. Bu kapsamda ortaya çıkan el sanatı ürünleri toplumun yaşam biçimini, kültür seviyesini, sosyal olanaklarını ve yaratım unsurlarını belgelediği için tüm çeşitliliğiyle önemli bir kültürel mirası temsil etmektedir. Fonksiyonel ve estetik niteliklere sahip olan birçok el sanatı ürünü Anadolu'nun köklü geçmişini ve sanat zevkini somut bir şekilde belgelerken, dönemin tarihsel ve sanatsal gelişim sürecini de belgelemektedir. Dolayısıyla bu ürünler kültürel belleğimize dair farkındalığı sağlayan hazineler olmasının yanı sıra, bu mirasın devam ettirilmesi için de çok önemli referanslardır.

Kültürel miras kapsamındaki el sanatları ürünleri, aynı zamanda toplumların kalkınması sürecinde kültürel boyutuyla yarattığı ekonomik değer kapsamında da önemli bir yere sahiptir. Bir toplumun sahip olduğu özgün el sanatı uygulamaları istihdam sağlama, eşit gelir dağılımı veya ek gelir getirme gibi kalkınma olanakları da sağlamaktadır. Bu nedenle somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması oldukça önemlidir. Kültürel miras kapsamındaki el sanatı ürünlerinin sürdürülebilir olması için en temel gerekliliklerden birisi toplumsal farkındalığı sağlamaktır. Somut olmayan kültürel mirasa karşı farkındalığı sağlamaya dair Türkiye'nin de içinde bulunduğu uluslararası yazılı anlaşmalar bulunmaktadır.

Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Büyük Millet Meclisinin 14.07.2004 tarihli 5225 sayılı "Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu" kapsamında şu şekilde tanımlanmaktadır: Sözlü kültür ortamlarında halk tarafından yaratılan ve halkbilimi araştırmaları içinde yer alan; sözlü anlatımlar ve sözlü gelenekler, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve festivaller, halk bilgisi, evren ve doğa ile ilgili uygulamalar, el sanatları geleneği gibi kültürel ürünleri ve üretim süreçlerini kapsamaktadır (<http://www.mevzuat.gov.tr>).

UNESCO'nun 2003 yılında yapılan 32. Genel Konferansının 17 Ekim 2003 tarihli Genel Kurulu'nda kabul edilen Sözleşmede, Somut Olmayan Kültürel Miras bilim kurumlarınca derlenmesini, araştırılmasını ve incelenmesini, Arşiv ve dokümantasyon merkezlerinin oluşturulmasını, Müzelerinin kurulmasını, Eğitim ve öğretim kurumlarında ders olarak okutulmasını, Kitle iletişim araçlarında olumlu kültür değerleri olarak yer verilmesini, İlgili topluluk, grup veya bireyler tarafından yaşatılmasını ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını talep edilmektedir (<http://www.unesco.org.tr>).

1.Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında El Sanatları

Somut olmayan kültürel miras kapsamındaki el sanatları, ait olduğu dönemin yaşam gereksinimleri kapsamında ortaya çıkarak yararlı olma niteliği taşıyan, coğrafik olanaklara göre çeşitlilik gösteren, basit araçlar kullanılarak veya sadece el yordamı ile bir veya birden fazla kişi tarafından ev veya atölye ortamında büyük ölçekli sermaye gerektirmeden uygulanabilen, usta ve çırak ilişkisiyle de icra edilme özelliğiyle yenilenebilen, estetik ve fonksiyonellik gibi özelliklerle teknik beceriye dayalı olarak, ülke ve aile ekonomisine katkı sağlayan, geleneksel yöntemlerle üretilen; kültürel yaşamı simgeleyen, maddi kültürün parçası olan ve aynı zamanda günümüzde ev ve giyim aksesuarı olarak süs eşyası, hediyeelik eşya, turistik ürün gibi yaşam için zorunlu olmayan tüketim maddeleri kapsamındaki tüm ürünleri kapsamaktadır.

Somut Olmayan Kültürel Miras kavramı, uluslararası alanda, öncelikle 2003 yılında UNESCO'nun Genel Kurulu'nda ülkemizin sözleşmeye taraf olmasıyla ve sonrasında ise 2006 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmesiyle gündeme giren bir konu olarak dikkat çekmektedir (Arıoğlu vd. 2015). Bu bağlamda el sanatlarının, bir insanlık mirası olarak somut olmayan kültürel miras kapsamında korunması gereken, temel alanlarından birini kapsadığı belirtilmiştir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin Temel Koruma Perspektifi ve Uygulamaları alt başlığında somut olmayan kültürel mirasın alanları sözleşmede yer aldığı şekliyle;

- a- Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikayeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),
- b- Gösteri sanatları (karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),
- c- Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (nişan, düğün, doğum, nevrüz, vb. kutlamaları),

d- Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),

e- El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, bakırcılık, halk mimarisi, vb.), olarak beş başlık altında toplanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013).

Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesinin 12. Maddesinde, el sanatlarına dair olan kültür varlıklarının envanterlerinin hazırlanması ve güncelleştirilmesi maddesi şu şekildedir:

"Her Taraf Devlet, korumak için tespit amacıyla kendi toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın bir veya daha fazla envanterini, kendi durumuna uygun olacak biçimde hazırlar. Bu envanterler düzenli olarak güncelleştirilir" (<https://ich.unesco.org>).

Sözleşmenin 13 maddesinde ise, ülke düzeyinde yapılması gereken koruma önlemleri ise şu şekilde yer belirtilmektedir:

"Her Taraf Devlet kendi toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın korunmasını, gelişmesini ve değer kazanmasını güvence altına almak amacıyla aşağıdaki hususları gerçekleştirmeye gayret eder:

a) Toplum içinde somut olmayan kültürel mirasın işlevinin değer kazanması yönünde bir genel politika benimsemek ve planlama programlarına bu mirasın korunmasını dâhil etmek;

b) Toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda bir veya daha fazla yetkili kurum belirlemek ya da kurmak;

c) Özellikle tehlike altındaki somut olmayan kültürel miras konusunda, somut olmayan kültürel mirasın etkili bir şekilde korunması için bilimsel, teknik ve sanatsal incelemeleri ve araştırmaya ilişkin yöntem bilimini özendirmek;

d) Aşağıdaki hususları amaçlayan uygun yasal, teknik, idari ve mali önlemler almak;

e) Somut olmayan mirasın eğitimi ve idaresi ile ilgili kurumların oluşturulmasını özendirmek ve bu mirasın sunum ve anlatımına ayrılmış yerlerde geleceğe iletilmesini sağlamak;

f) Bu mirasa ulaşılmasını düzenleyen, mirasın kendine özgü geleneksel uygulamalarına saygı göstererek, somut olmayan kültürel mirasa ulaşılmasını güvence altına almak;

g) Somut olmayan kültürel miras konusunda dokümantasyon merkezleri kurmak ve buralara ulaşılmasını kolaylaştırmak (<https://ich.unesco.org>).

Yukarıda belirtilen bu amaçların gerçekleşmesi bakımından sözleşmenin 14. Maddesinde "Eğitim, Duyarlılığın ve Kapasitenin Güçlendirilmesi" içeriği, el sanatlarının ve kültürün eğitime dâhil edilmesi gerekliliği ise şu şekilde ifade edilmektedir:

Her Taraf Devlet, uygun tedbirlerle şu hususları gerçekleştirmeye gayret eder:

a) Somut olmayan kültürel mirasın tanınmasını, buna saygı duyulmasını ve geliştirilmesini özellikle aşağıda belirtilen önlemlerle sağlamak:

- Toplumun genelini ve özellikle gençleri hedefleyen eğitici, duyarlılığı artırıcı ve bilgilendirici programlar düzenlemek;
- İlgili topluluklar ve gruplar içinde belirli eğitim ve yetiştirme programları düzenlemek;
- Somut olmayan kültürel mirasın korunması için özellikle yönetim ve bilimsel araştırma gibi alanlarda kapasite güçlendirici etkinlikler düzenlemek;
- Bilginin kuşaktan kuşağa geçişini okul dışı olanaklarla sağlamak;

b) Kamuoyunu bu mirasa yönelik tehditler ve işbu Sözleşme gereğince yapılan etkinlikler konusunda bilgilendirmek;

c) Somut olmayan kültürel mirasın anlatımı için gerekli olan doğal alanların ve belleğe ilişkin mekânların korunması için eğitim verilmesini teşvik etmek (<https://ich.unesco.org>).

Bu sözleşme nesne odaklı olmaktan çok onu yaşatan insanı merkeze alarak, bireylerin somut olmayan kültürel mirasın üretim tarz ve kültürünün korunması, bakımı ve yeniden yaratılması konusunda önemli rol oynadıklarını, böylece kültürel çeşitliliği ve insan yaratıcılığını zenginleştirdiklerini kabul ederek, somut olmayan kültürel miras ile toplulukların, grupların veya bireylerin birbirleriyle olan mevcut ilişkisine dikkat çekilmiş ve el sanatları geleneğinin korunması gereken bir insanlık mirası olduğu belirtilmiştir.

Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanterine giren 110 unsurdan El Sanatları ile ilgili olanları ise şu

şekildedir:

01.0013 envanter numarası ile Ebru Sanatı, 01.0019 envanter numarası ile Taş İşlemeciliği Geleneği, 01.0024 envanter numarası ile Bıçakçılık Geleneği, 01.0028 envanter numarası ile Çalgı Yapımcılığı, 01.0029 envanter numarası ile Çini Sanatı, 01.0031 envanter numarası ile Çömlekçilik Geleneği, 01.0032 envanter numarası ile Edirnekâri Sanatı, 01.0035 envanter numarası ile Halı Dokuma Geleneği, 01.0041 envanter numarası ile Keçecilik Geleneği, 01.0042 envanter numarası ile Kilim Dokuma Geleneği, 01.0048 envanter numarası ile Lületaş İşleme Sanatı, 01.0051 envanter numarası ile Oya Sanatı, 01.0052 envanter numarası ile Sepetçilik Geleneği, 01.0055 envanter numarası ile Telkâri Sanatı, 01.0059 envanter numarası ile Yazmacılık Geleneği, 01.0061 envanter numarası ile Ahşap Oymacılığı, 01.0065 envanter numarası ile Bakırcılık Geleneği, 01.0067 envanter numarası ile Bastonculuk Geleneği, 01.0076 envanter numarası ile Hat Sanatı, 01.0080 envanter numarası ile Kanaviçe İşleme Geleneği, 01.0082 envanter numarası ile Katı' Sanatı, 01.0086 envanter numarası ile Kündekâri Sanatı, 01.0089 envanter numarası ile Minyatür Sanatı, 01.0095 envanter numarası ile Saraçlık Geleneği, 01.0096 envanter numarası ile Sedef Kakma Sanatı, 01.0100 envanter numarası ile Tezhip Sanatı, 01.0102 envanter numarası ile Üfleme Cam ve Beykoz İşi Süsleme Sanatı, 01.0103 envanter numarası ile Yemenicilik Geleneği, 01.0104 envanter numarası ile Yorgancılık Geleneği, 01.0110 envanter numarası ile Tahta Kaşık Geleneği (<http://aregem.kulturturizm.gov.tr>).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin başarıya ulaşmasında temel adımlardan biri mirasın kuşaktan kuşağa aktarımıdır. Bu aktarımda örgün eğitim alanları müfredatlarına somut olmayan kültürel mirasın entegre edilmesi ve somut olmayan kültürel mirasın "potansiyel" taşıyıcılarının ve aktarıcılarının bu mirasla erken yaşlarda tanışmalarının sağlanması önem taşımaktadır. Kültürel aktarım ortamlarının ve ilgi alanlarının değiştiği ve geleneksel aktarım yollarının tıkanıdığı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi günümüzde okulların ve örgün eğitimin etkili ve yerinde kullanımı gittikçe önem kazanmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı İlköğretim okullarının 6. 7. 8. sınıflarında Halk Kültürü adlı 1 saatlik seçmeli ders, 2006–2007 Eğitim Öğretim yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır (Ölçer Özünel, 2013a).

2- El sanatları ve Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik kavramı; yapıların birbirleri ile etkileşim halinde, birbirlerini tamamlar ve tanımlar nitelikteki ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları ile tanımlanması gerektiğini savunmakta ve yaşanılabilir çevrelerin oluşturulabilmesi için fiziksel, ekonomik, ekolojik, kültürel ve sosyal sistemlerin yeniden yapılanmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda ekolojik sürdürülebilirlik, kaynakların ve ekosistemin korunmasına; ekonomik sürdürülebilirlik, kaynakların uzun dönem kullanılabilirliğine ve kullanım bedellerinin düşük olabilmesine; sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik ise insan sağlığını, konforunu sağlayan ve sosyal, kültürel değerlerin korunmasına yönelik stratejileri kurgulayan ilkelere (Torruk, 2017).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'na hazırlanan Brundtland Raporu'nda "Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmıştır (<http://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa>).

Miras ve kuşaklar arası aktarım ilişkisinin bağlamında düşünüldüğünde, kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının birbiriyle olan ilişkisi göz önünde bulundurularak, temelde sürdürülebilir kalkınmanın kuşaktan kuşağa aktarılabilen; insan, doğa ve kültür arasındaki dengeyi gözeten; sosyal, çevresel ve ekonomik bir bütünsel kalkınma stratejisi olarak ifade edilmesi mümkündür (Ölçer Özünel, 2013b).

Kalkınmayı yalnızca bir modernleşme süreci ya da ekonomik büyüme olarak ele almayan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, içinde sosyal, çevresel ve ekonomik boyutları da barındıran bütünsel bir kalkınmayı hedeflemektedir. UNESCO sürdürülebilir kalkınma yaklaşımlarını kültürü merkeze alarak, cinsiyet eşitliği, dezavantajlı gruplarla işbirliği, gençliğin katılımı ve çevre farkındalığı gibi alt başlıklarla genişletmektedir. Bu bağlamda Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin kültürü kuşaktan kuşağa aktarılabilen ve geçmişte kalan değil yaşayan ve sürekliliği olan bir miras olarak değerlendirmesi, sözleşmeyi sürdürülebilir kalkınma bağlamında yeniden değerlendirmeyi gerektirmektedir. Kültürün tüm kalkınma politika ve programlarına entegre edilmesi, barışı ve sosyal uzlaşmayı hızlandırmak için karşılıklı anlayış ve kültürün harekete geçirilmesi, sosyal kalkınmayı teşvik etmek amacıyla herkes için kültürel hakların güvence altına alınması, ekonomik kalkınma ve yoksulluğun azaltılması için kültürün güçlendirilmesi, çevresel sürdürülebilirliği

desteklemenin kültür kavramı üzerine inşa edilmesi, kültür aracılığıyla iklim değişiklikleriyle mücadele edilmesi ve doğal afetlere direncin güçlendirilmesi, kültürün gelecek kuşaklara aktarılması ve değerinin bilinmesi, sürdürülebilir kentsel kalkınma ve yönetimi sağlamak için kültürden bir kaynak olarak yararlanılması, yenilikçi ve sürdürülebilir iş birliği modelleri geliştirmek için kültürden faydalanılması gibi kilit önemde düşünceler içermektedir (Ölçer Özünel, 2013c).

Türkiye 2013'de sunduğu Mimari Mirasın Koruma Bildirgesinde: "Kültürel miras, insanoğlunun, toplumların ve toplumu oluşturan kültür gruplarının varlığının, kimliğinin ve sürekliliğinin simgesi ve kanıtıdır. Somut ve somut olmayan kültürel miras, tarihsel belgesel, estetik-sanatsal, simgesel, sosyal, ekonomik, dini ve manevi ve hatta politik değerler içermektedir. Yenilenemez bir kaynak olan kültürel mirasın, toplumumuz için önemli değer olan "emanet" kavramıyla özdeşleştirilerek içerdiği tüm değerleriyle birlikte gelecek nesillere aktarılması toplumsal bir sorumluluktur" tanımlamasını yapmaktadır (Ortakçı, 2017).

El sanatları alanında sürdürülebilirlik kavramı, kültürel mirasın değerlendirilebilmesi, yeni yaratıcılık alanları için referans alınması, toplumun kültürel kimliğini kuşaktan kuşağa aktararak geleceğe sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel faktörler gibi birçok bileşenle iç içe olarak yön vermesi, katma değer sağlaması şeklinde değerlendirilebilir. El sanatları gelecek kuşaklar tarafından, turizm, sağlık, kültür gibi sektörler bazında yaratıcı bir şekilde değerlendirilip, yeni kaynaklar üretmek anlamında kullanıldığında toplumda sosyal ve kültürel kalkınmanın da temelini oluşturmaktadır.

Dünya nüfusunun hızla artması ve kaynakların buna bağlı olarak yetersiz kalması sebebiyle kalkınma modellerinin iktisadi ve teknolojik boyutun yanı sıra sosyal ve kültürel kapsamda da değerlendirilmesi ülkelerin önemli gündem maddesi haline gelmiştir. Kültürü sürdürülebilir kalkınma kapsamında alternatif üretim olanağı olarak değerlendirmek, toplumsal değerlere sahip çıkmanın yanı sıra sahip olunan kültürel kaynaklarla gelir dağılımının dengelemek ve istihdamı sağlayarak ekonomik refahı sağlamak mümkün olmaktadır. Uluslararası platformlarda ülkemizin kalkınma hedefleri kapsamında bahsedilen somut olmayan kültürel mirasın korunması için öngörülen süreç arşivleme, envanter çıkarma, analiz, derleme gibi bakış açılarını geliştirerek, kültürel mirasın, el sanatlarının korunması ve sürdürülebilir kılınması, günlük hayatın bir parçası haline getirilmesi, toplumsal işbirliğinin, üretim sürekliliğinin ve yaratıcı unsurlarla gençleri geçmişten ilham alıp geleceği planlama sürecine motive etmesi olarak da anlaşılmaktadır.

Günümüzde planlı kalkınma süreçleri devam ederken kültürün kalkınma süreçlerine eklenen ve toplumların sosyal yaşamına önemli ölçüde etki eden bir unsur olduğu görülmektedir. Dolayısıyla toplumsal refahın sadece ekonomik kalkınma ve devletin vatandaşları üzerindeki maddi sorumluluğu ile başarılamayacağı sosyal ve kültürel politikaların da üretilmesi gerektiği açıktır. Diğer yandan günümüzün önemli kavramlarından olan ve kendimizden sonraki nesillere iyi bir dünya bırakma ana fikri ile ortaya çıkan "sürdürülebilir kalkınma" etrafında oluşturulan 17 hedefin birçoğunda "kültürel" süreçlerde bulunmaktadır. Örneğin sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları hedefi, toplumların yaşayış biçimlerini içine alması bakımından aynı zamanda kültürel bir süreçtir. Sonuçta hepsi birbiriyle bağlantılı olan bu kavramların devlet politikalarında sıkça yer aldığı görülmektedir (Ortakçı, 2017).

El sanatları alanında sürdürülebilirliği sağlamak, el sanatlarını yok olmaktan kurtarıp gelecek kuşaklara kültürel mirasları ile ilgili bir bilinç sağlamak, toplumlar arası işbirliğine katkı sağlamak adına sürdürülebilir kalkınma alanında daha görünür bir şekilde yer alabilmekle mümkün olabilmektedir. Bunun içinde kültürün ve turizmin diğer bileşenleriyle işbirliğinde olmak, iç içe olmak önemlidir. Turizmin büyük katma değer sağladığı yerlerde el sanatları olanaklarının da bu bölgelerle yoğunlaşarak yaratıcı, ilgi çekici bir şekilde kendisini tanıtmayı sürdürülebilirlik adına güçlü bir motivasyon kaynağı yaratmaktadır.

Yaratıcı turizm, turistlerin doğrudan kültürel uğraşı ve otantik tecrübeler için seyahat etmesi, farklı bölgelerin kültürel mirasına, sanatına, günlük yaşantı ve uğraşlarına tanık olması ve katılmasıdır. Yaratıcı turizm, insanların faaliyetlerin doğrudan içinde bulunarak, öğrenerek yapma arzuları ile ortaya atılmış özgün bir turizm kavramıdır. Turistlerin kendilerini, kentlerin, kasabaların ve köylerin birer vatandaşı gibi hissedebilmelerine, onların yaptıkları kültürel veya rutin yaşam biçimlerini tecrübe edinmelerine ve yüksek düzeyde haz almalarına yol açmıştır. Ne kadar çok turist, ne kadar çok mekân, ne kadar çok olay ve kültürel unsur var ise bunların birleşimi kadar yaratıcılık ve deneyim ortaya çıkmaktadır (Zoğal vd. 2017).

Turizm olanaklarının yoğun olduğu bölgelerde yaratıcı bir şekilde tasarlanacak el sanatları köyleri, yukarıda bahsedilen yaratıcı turizm olanakları içerisinde el sanatlarının ilgi çekici olmasını ve yerel kültüre dikkat çekerek

alternatif bir turistik unsur yaratması adına önemli görülmektedir. Bu köylerde, el sanatları alanındaki sanat ve zanaat kapsamında üretilen ürünlerin üretim süreçleriyle ilgili turistlerin aktif katılımları, yerel halkla, zanaatkârlar ve sanatçılarla etkileşime girmeleriyle sağlanarak, onlara yörelerin özgün kültürel yaşamlarına etkin katılma olanakları sağlanmalıdır. Böylece turistlere otantik deneyimler yaşatarak hem yerel halk arasında teşvik ediciliği sağlanmalı hem de yaratıcı turizm akışını olumlu yönde etkileyerek sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

El sanatlarının sürdürülebilir olması ve yerel kalkınma açısından nitelikli bir katma değer yaratması geleneksel niteliklerini bozmadan, çağın, teknolojinin ve modanın gereksinimleri doğrultusunda kendisini yenilikçi yaklaşımlarla güncelleyebilmesine bağlıdır. Tüketim çağının temel özelliklerinden birisi insanların sürekli farklı deneyim arayışında olmalarıdır. Bu nedenle sürdürülebilirlik adına, yenilikçi ve yaratıcı yaklaşımlarla alternatif ürünler geliştirmeli ve insanlara yaparak yaşayarak kültürel süreci deneyimleme şansı verilmelidir. Festivaller, kültürel etkinlikler bu tür deneyimler için oldukça ilgi çekici olabilmektedir. Yerel yönetimlerin, yörenin kültürel ve sanatsal değerini yansıtacak, turistlerin ilgisini çekebilecek, onlara yerel ve kültürel yaşam deneyimi sunabilecek uygulamaları desteklemeleri, zanaat ve sanat alanındaki kişileri olumlu yönde teşvik ederek bu tür yerel uygulamalar için doğru şekilde desteklemelidir.

Kültürün sürdürülebilir kalkınmada önemli bir unsur olarak var olmasında bölgenin sahip olunan el sanatlarına dair gerçek bir iyileştirme sürecinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. El sanatları alanında sürdürülebilirlikten söz edebilmek el sanatlarımızla uğraşan ustalarımızın sağlıklı çalışma ortamlarında sanatlarını icra etmelerine, çeşitli sosyal olanaklara sahip olmalarına, bilgi ve tecrübelerinin okul-sanayi işbirliğine benzer bir yaklaşımla ele alınarak ilgili eğitim kurumlarıyla iç içe gerekli çalışmaların yapılmasının sağlanmasına, Türkiye’de geleneksel Türk el sanatlarını üreten sanatkarların, sorunlarının, uğraşı gösterdikleri alanlar dikkate alınarak ayrı ayrı incelenmesi ve araştırılmasına, bu nedenle araştırmaların konu alanlarına yönelik olmasına, özörlü bireylerin, gazilerimizin, ceza evlerinde tutuklu olan kişilerin sosyal hayata adaptasyonlarını sağlayıcı ve ekonomik yönden destekleyici nitelikte el sanatları faaliyetlerini konu alan rehabilitasyon merkezlerinin yaygınlaştırılmasına özen gösterilmesi ve bu kapsamda gerçekçi adımların atılması bir diğer sürdürülebilirlik faktörünü oluşturmaktadır (Gürcüm, vd. 2018).

El sanatları alanında sürdürülebilirliğin sağlanmasında temel olarak, üretilecek el sanatının hammaddesinin belirleyici unsur olduğu kırsal kesimlerde, köylerde üretime dair istihdam olanaklarının geliştirilmesi, bu kesimdeki halkın yerel üretime teşvik edilmesi, bu kapsamda el sanatlarının geliştirilmesi için yöre halkına gerekli eğitimlerin verilmesi gerekli ilgili eğitim altyapısını kurmak, belirli ilke ve politikalar ışığında program çalışmaları yapmak, projeler hazırlamak, yerel ve ulusal Pazar taleplerine göre yaratıcı ürünlerin tasarlanması, bu ürünlerin doğal boyalarla geleneksel niteliklere sahip desen ve motiflerle üretilmesi, üretilen ürünlerin teknolojinin olanaklarından faydalanarak tanıtılması, geniş pazarlarda satış olanaklarının sağlanması, yurt içi ve yurt dışı fuar ve sergilerin düzenlenmesi kapsamında el sanatlarıyla ilgili olan kamu ve özel sektör kuruluşlarıyla koordineli bir çalışma sonunda sağlanması oldukça önemlidir.

Sonuç

Somut olmayan kültürel mirasın korunması, bu mirasın sürdürülebilir kılınmasıyla mümkündür. Somut olmayan kültürel miras kapsamındaki el sanatları, ülkelerin sahip olduğu kültürel mirasa dair farkındalık yaratarak, ülke ekonomisi için yaratıcı endüstriyel olanaklar yaratmasının yanı sıra istihdam sağlama, eşit gelir dağılımı, kırsal alanların kalkınması, göç oranı azaltma ve toplumda birlikteliği sağlama açısından büyük katkı sağlamaktadır.

Somut olmayan kültürel miras kapsamındaki el sanatları alanında sürdürülebilirliğin temel faktörü toplumu, genç kuşağı sahip oldukları kültür ve el sanatları alanında bilgilendirmektir. Bilgi sayesinde toplumda farkındalık gelişecek, talep artacak ve yerel yönetim organlarının da bu sayede edineceği farkındalıkla bölgelerinin el sanatlarına sahip çıkma, icra eden ustaları ve sanatçıları sahiplenerek onları üretime ve çırak yetiştirmeye teşvik etmesi sağlanmış olacaktır. Bu bilinç zamanla daha da yaygınlaştırılarak, var olan hammadde kaynaklarının ve boş insan gücünün yerinde değerlendirilmesi, dolayısıyla yöre ve ülke ekonomisine canlandırılması sağlanmış olacaktır.

Kültürün ve mirasın korunması, teşviki ve aktarılması ile sürdürülebilir kalkınma için somut olmayan kültürel mirasın korunmasının yanı sıra kültürel ifade çeşitliliği ve yaratıcılığın teşviki UNESCO tarafından ana eylem planları olarak ifade edilmiştir. UNESCO aynı zamanda kültürün sürdürülebilir kalkınma alanında verimli olarak

kullanılabilmesi için, insan merkezli yaklaşımı hedef göstererek, yaşam boyu eğitimle üretici istihdamının kapsayıcı ekonomik kalkınmada sürdürülebilir tüketim ve üretiminin öneminden bahsetmiştir.

El sanatlarında sürdürülebilirliğin sağlanması için kırsal kesimlerde ve köylerde de özendirici çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda tarımsal faaliyetlerin az olduğu yerlerde mevcut iş gücünün değerlendirilerek göçün önüne geçilmeli, yörede bulunan hammaddeye yeni değerler katacak nitelikte yerel bilinç sağlanmalı, bölge için el sanatlarının gelir getirici değeri, verilecek teşvik ve programlı eğitimlerle sağlanarak Türk kültürünün yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

El sanatlarının sürdürülebilir kalkınma adına kültür içerisinde katma değer göstererek ekonomik kaynak ve değer noktasında toplumun yararına olacak şekilde yer alması önemlidir. Dünya genelindeki hızlı büyüme ile mevcut kaynaklar hızla tükenmekte olduğu için dünya ülkeleri alternatif kaynak arayışında kültüre büyük bir önem vermektedir. Zengin bir kültür mirasına sahip olmamız küresel kalkınma anlamında büyük bir avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle yerel kaynakların uygun şekilde değerlendirilip sürdürülebilir kalkınmada etkili ve verimli bir şekilde kullanılması için toplumda duyarlılık oluşturulmalı ve el sanatlarının yaratıcı endüstride kullanımına teşvik edilmesi sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Arıoğlu, İbrahim Ethem ve Aydoğdu Atasoy, Özlem. "Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür Ve Turizm Bakanlığı". Turkish Studies Dergisi, 10/16, 2015.

Dikmen Ç., Belgin, Toruk Ferruh. "Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında Gerede (Krateia) Hanlar Bölgesi'nin Değerlendirilmesi". TÜBAV Bilim Dergisi. Cilt:10, Sayı:2, 2017.

Gürcüm B. Hatice, Baykasoğlu, Nursel ve Yerdenova, Assel."El Sanatının Sürdürülebilmesinde Tasarımcının Sorumluluğu" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 11 Sayı: 58, 2018.

Gürçayır Teke, Selcan. Millî Folklor Dergisi, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Listelerinde Yaşayan Miraslar ve Sabitlenen Gelenekler". Yıl 30, Sayı 120, 2018.

Kanlı, İ. Bâkır. Kültürel Mirasın Korunması Ve Sürdürülebilirlik Arasındaki Paradoks. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokyumu Bildiriler Kitabı Cilt 1, Sayfa: 359-376, Ankara: 2015.

Kaypak, Şafak. "Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ". KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14 (22): 11-29, 2012.

Kuter, Nazan, Ünal H.Emre. "Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri". Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi, 9 (2): 146-156, 2009.

Ortakçı, Altuğ. "Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kültür ve Kültürün Korunması Üzerine Bir İnceleme" Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Yıl 10, Sayı 2, 2017.

Oğuz, Öcal."Terim olarak Somut Olmayan Kültürel Mirası" Millî Folklor Dergisi, Yıl 25, Sayı 100, 2013.

Ölçer Özünel, Evrim. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği: Türkiye Deneyimi, Ankara: 2013a.

--. Yeni Miraslar ve Uluslararası Sözleşmelerde Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri. Millî Folklor Dergisi, Yıl 25, Sayı 100, 2013b.

--. Somut Olmayan Kültürel Miras İçin Yenilikçi Bir Bağlam: Sürdürülebilir Kalkınma. Somut olmayan Kültürel Mirasın geleceği Türkiye Deneyimi. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ankara: 2013c.

Seçer Kariptaş, Fusun, Erdinç, Jülide Edirne, Özkazanç, Banu. Endüstriyel Mirasın Kentlerdeki Kültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi, 2. International Sustainable Buildings Symposium, 2018.

Tekeli, İlhan. "Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği Kavramı Üzerine İrdelemeler". Toplumsal Tarih Dergisi. 20-22, 2003.

Yıldız, Tuna. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi". Millî Folklor Dergisi, Yıl 26, Sayı- 102, 2014.

Zoğal Volkan ve Emekli, Gözde. "Yaratıcı Turizme Kavramsal ve Coğrafi Bir Yaklaşım" Ege Coğrafya Dergisi, Vol. 26 (1), 21-34, 2017.

<https://karabuk.ktb.gov.tr/> (Erişim tarihi: 09.09.2019)

<https://www.tr.undp.org/content/turkey> (Erişim tarihi: 09.09.2019)

<https://mevzuat.gov.tr.> Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu/ (Erişim tarihi: 13.09.2019).

<http://www.unesco.org.tr.> /dokumanlar/somut_olmayan_km/sokm_korunmasi.pdf (Erişim tarihi: 13.09.2019)

<https://ich.unesco.org.> Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Erişim tarihi: 15.09.2019)

<https://ich.unesco.org.> Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Erişim tarihi: 13.09.2019)

<http://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa.> (Erişim Tarihi 14.09.2019).

<Http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Tr,14765/Somut-Olmayan-Kulturel-Miras-Tasiyicilarinin-Tespit-ve-.Html>(Erişim tarihi: 9.09.2019).

<http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,11777/somut-olmayan-turk-kultur-mirasi-daire-baskanligi.html>(Erişimtarihi: 9.09.2019).

<http://www.unesco.org.tr/?page=11:129:5:turkce> (Erişim tarihi: 13.09.2019).

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/sokm_korunmasi.pdf (Erişim tarihi: 13.09.2019).

SUSTAINABILITY IN HANDICRAFT PRODUCTS IN THE SCOPE OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

Birnaz ER
Sezin KARA

Abstract

Handicrafts within the scope of cultural heritage are the element of rich Anatolian culture integrated with historical, cultural, rural, urban and social values. Handicrafts required to refresh itself and ensure its sustainability in order to meet the evolving difficulties and needs of the changing world so they will not be behind the times. In this sense, artists, artisans, non-governmental organizations that may be related to the art, local governments and the Ministry of Culture have specific responsibilities. Each institution or organization has to be aware of the requirements related to its own field and responsibility, and to introduce handicrafts by using the opportunity of the age, taking the reference from the past without disturbing the traditional feature. In this context, an international organization UNESCO that Turkey is a member, gathered handicrafts within the scope of certain intangible cultural heritage headings (weaving, evil eye bead, filigree, copper, folk, architecture, etc.). UNESCO refers to the importance of transferring culture to future generations in order to economic development and poverty reduction in local development and to make use of culture on important issues such as knowing the value of its, developing innovative and sustainable cooperation models and ensure social cohesion by focusing on culture. In this study, the importance of handicrafts within the scope of intangible cultural heritage is emphasized on the basis of UNESCO's sustainable development approach which focuses on culture. In this context it is necessary resources were searched for the sustainability of handicrafts and place and important of handicrafts in sustainable development were mentioned.

Keywords: UNESCO, Handicrafts, Culture, Sustainability, Local Development